

конструктивних доповнень у намісному ряді. Очевидно, що з часом іконостас припідняли і доповнили додатковими дерев'яними площинами, які можна спостерігати у нижній частині Царських воріт та конструкціях намісного ряду.

Провівши короткий огляд основних проблем з якими ми зіткнулися в процесі роботи, хочеться наголосити на одному важливому питанні – подальшому дбайливому збереженні пам'ятки, яка пройшла крізь віки і, нарешті, після кропіткої праці наших науковців і реставраторів здобула нове життя. Вдалося повернути ще одну перлину Західноукраїнського сакрального мистецтва завдяки професійності художників-реставраторів Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України: Мирослави Білецької-Зварич, Наталії Білостоцької, Марії Берко, Анастасії Боднар, Оксани Войтович, Олександри Гливики, Олега Глібовецького, Ольги Зінчук, Олега Карапінки, Івана Карпи, Євгена Манька, Роксолани Мокрій, Марти Москаль, Мар'яни Баліцкої, Тетяни Ющук, Олесі Бучинської-Литвиненко.

Список використаних джерел:

1. Откович Тарас. Іконостас церкви Святої Трійці в Жовкві (дослідження та реставрація). Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Львів, 2006. № 2 (8). С. 128–35.
2. Овсійчук В. А. Майстри українського бароко. Жовківський художній осередок. К.: Наук. думка, 1991. 400 с.

Олег Болюк (Львів)

КОЛЕКЦІЯ ЦЕРКОВНИХ ТОЧЕНИХ РЕЛІКВАРІЇВ З МУЗЕЮ ШАРИША У БАРДІЄВІ: ДО ПИТАННЯ КАТАЛОГІЗАЦІЇ ФОНДУ УКРАЇНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Питання цифрового реєстру українського традиційно-народного мистецтва у вигляді універсального каталогу збірок державних музеїв та приватних колекцій вже неодноразово порушував у публічних виступах і друкованих працях [5; 7]. Широта проблеми та зовнішні об'єктивні чинники, насамперед війна та пандемія, у сукупності перешкоджають здобути виразні результати у короткому часі. Суттєві труднощі виникають не тільки під час дослідження колекцій профільних музеїв в Україні, а й при вивченні українських збірок за кордоном [4; 6]. Попри формально-бюрократичні перепони і тривалі узгодження щодо можливості спрощеного доступу вивчити музейні фонди, для дослідника постають наступні виклики, зокрема слабе оцифрування колекції та недостовірні або ж малоінформативні атрибуції пам'яток. Усе ж простежується певний поступ у з'ясуванні провенансу, ретельному описі та популяризації артефакту традиційного мистецтва.

Пріоритетним завданням постало привернути увагу фахівців і поціновувачів української культури до малознаних пам'яток сницарства. Тож стаття присвячена невеликій колекції дерев'яних творів, які зберігаються у музеї м. Бардієва.

Музей Шариша у Бардієві (далі – МШБ) відомий своєю унікальною колекцією ікон з території українського історико-етнографічного ареалу Південної Лемківщини. Основна кількість пам'яток цієї інституції походить з церков східно-візантійського обряду низки сіл, які переважно приналежні до Бардіївського та Свидницького округів, що у свою чергу територіально входять, окрім ще одинадцяти округів, до сучасного Пряшівського краю Словаччини. Натомість у назві музею відображено історико-адміністративний, рекреаційно-туристичний регіон, який, завдяки ландшафту, поділяється на Горний Шариш з центром у Бардієві та Дольний Шариш з центром у Пряшеві.

На експозиційних площах музею у хронологічному порядку згруповано твори української церковної культури, які репрезентують насамперед розвиток іконопису, сницарства, книговидавництва та інших видів сакрального мистецтва. У 1937 р. інституція розпочала виставкову діяльність у Празі, знайомлячи поціновувачів мистецтва лише шістьма іконами [12; 13].

Колекцію цієї інституції ретельно вивчав В. Грешлик, опублікувавши низку пам'яток у монографії «Ікони Шаришського музею у Бардієві», спеціально присвяченій українському сакральному мистецтву [18], а також у праці, в якій аналізуються східнославацькі образи XVII ст. [19]. Про цю цінну збірку у своїх наукових розвідках перманентно згадують словацькі та українські вчені, зокрема А. Фріцький [17], Ш. Ткач [20], В. Александрович [1; 2; 3], М. Станкевич [14; 15, с. 300], О. Болюк [8, с. 17], Р. Косів [11], Л. Бурковська [9, с. 81]. Кожен із вчених у своїх мистецтвознавчих дослідженнях покликається на артефакти Музею Шариша у контексті власного наукового поля зацікавлення, переважно для історико-

порівняльного та мистецтвознавчого аналізу.

Мета пропонованої розвідки – увести у науковий обіг результати превентивного аналізу рідкісних пам'яток з малодослідженої галузі українського церковного мистецтва – художнього дерев'яного облаштування храмів, званого ще як сницарство. Сницарство, як вид декоративного мистецтва, що тісно пов'язаний із облаштуванням релігійних споруд, насамперед асоціюють з іконостасом, оминаючи інші, не менш важливі типи опорядження храму: престоли, кивоти, запрестольні ікони, горні сідалища, казальниці, вівтарі, сповідальниці, феретрони та ін. Вважається, що іконостас у культурі християн східно-візантійського обряду є комплексним унаочненням теософії, ідеї віри у Христа, вершиною художньої думки, яка поєднує візуалізацію учення Біблії та результат майстерності іконописців й різьбярів. Тому вівтарній перегороді між навою та святилищем присвячено найбільше досліджень з галузі сакрального образотворчого та церковно-ужиткового мистецтва. Значно менше можна побачити праць, у яких згадано інші, крім іконостасу, типи дерев'яного церковного обладнання [10]. Поодинокими є наукові розвідки, які висвітлюють євлогії (спеціальні місткості), виготовлені не з коштовних металів, а з дерева, яке використовували як доступніший і легший в обробці матеріал, відповідно не такий фінансово витратний для бідної парафіяльної громади. Зрозуміло, що дерев'яних освячених посудин у церковних практиках не вживали повсюдно, а там, де вони побутовали, зберегли в кількох екземплярах.

Неодноразово звертав увагу, що дерев'яні точені предмети літургійного призначення кінця XVIII – першої половини XIX ст. властиві облаштуванню церков саме для церков Південної Лемківщини, територія якої тепер належить Словаччині [6]. Причин чому саме виникло це явище вважаю є дві. Першою була неспроможність місцевої тогочасної громади придбати дорогоцінні вироби з металу, тому вона шукала альтернативний спосіб облаштувати храм. Інша причина полягала у примусовому вилученні владою Австрійської імперії наявних у парафіях коштовних металів, що спонукало парафіян замовляти у лемківських майстрів точені з дерева священні церковні посудини. Подібні міркування висловив у своїх працях М. Станкевич [15, с. 348].

Зауважмо, що з-посеред технік художньої деревообробки, які використовують для виготовлення церковного обладнання, вчені мало згадують токарство порівняно з видами різьби, столярним профілюванням чи інкрустацією. Очевидно, це пов'язано з однотипним і малочисельним асортиментом токарних виробів. Найбільше точених деталей – в іконостасах, киворіях, престолах, бічних вівтарях, рідше – в процесійних іконах у вигляді стовбурів колон (фустів). На окремих з них помітний ентазис – потовщення фуста для візуального сприйняття пружності опори. Подекуди колони обрамляють арку-виріз між бабинцем та навою. В деяких храмах точені деталі є у вигляді ніжок столів, столиків, крісел, стільців, аналоїв, тетраподів, а також елементів свічників, хрестів, патериць. У багатьох церквах XIX–XXI ст., які вирізняються просторими приміщеннями, парапет хорів зазвичай не дощатий, а його формують точені балясини [8, с. 320–321]. Як більшість дерев'яного облаштування у церкві ці елементи парапетів схожі на деталі з тривких матеріалів. Наприклад, доволі часто поверхня балясин, які виточені з твердих порід, покриті фарбою з градієнтом у вигляді відливів основного кольору та зображенням прожилок мармуру, що загалом імітує цей декоративний камінь.

Серед малогабаритних церковних предметів, виточених на верстаті, особливе місце займають релікварії – спеціальні місткості (посудини) для Святих Дарів, мощей, сакральних часток, пов'язаних з біблійними подіями, культом християнських святих.

Релікварій («конфесія», ліпсанотэка, мощехранільниця) – «складень для реліквії»: ємність для зберігання часточок (мощей) канонізованих святих у вигляді раки (саркофага), кофра (скриньки, шкатулки), урни (вази, чаші з накривкою), ставротэки (хреста), таблиці, поліптіха, монстранції. До предметів особистого користування належать образки-мощевники, хрести-мощевники, енкалпіони – для носіння на шії [8, с. 423].

Релікваріїв або ж, як їх ще означають, – циборіїв, киворіїв (не плутати із киворієм-балдахіном над головним престолом) у Музеї Шариша я виявив сім об'єктів, більшість з яких зберігаються у фонді інституції, решта – на експозиції. Дирекція музею дослухалася до моєї пропозиції репрезентувати на постійній виставці усі виявлені об'єкти, як рідкісні предмети дерев'яного церковного облаштування. Сподіваюся, що найближчим часом експозицію буде доповнено цими унікальними церковними артефактами.

Невелику групу творів за їхніми конструктивно-художніми особливостями, поділяю на два основні типи: сферичний (овоїдальний) – місткість подібна до чаші-потира з накривкою й опирається на ніжку з підставкою; готизуючий – умовно прийнята назва завдяки стрімкому вертикальному силуету й дрібним точеним модульним елементам, які нагадують готичні пінаклі, що рясно прикрашають накривку ємкості.

Іл. 1. Релікварій сферичний (Інв. № Н-362, МШБ). Кінець XVIII – XIX ст., с. Микулашова Бардіївського округу Пряшівського краю.

Іл. 2. Релікварій сферичний (Інв. № відсутній, МШБ). XIX ст., походження невідоме.

Іл. 3. Релікварій сферичний (Інв. № Н-6868, МШБ). XIX ст., походження невідоме.

Гл. 4. Мирниця (Інв. № Н-2225, МШБ). ХІХ ст., с. Трочани Бардіївського округу Пряшівського краю.

Гл. 5. Релікварій готизуючий (Інв. № Н-969, МШБ). Кінець ХVІІІ – ХІХ ст., м. Свидник.

Сферичні релікварії. Викотворений з липи циборій (Інв. № Н-362) з церкви с. Микулашова (Mikulášová) Бардіївського округу Пряшівського краю, яку перевезено у скансен Бардіївські купелі, подекуди зберіг рештки позолоти і посріблення. На основу-стопу (нодус) опирається ніжка із ентазисом, яка прикрашена двома потовщеннями, так званими перстнями. Верхня частина виготворена у вигляді яйцеподібної місткості, форму якої утворюють чаша і накривка. На їхніх боках навколо прикріплено позолочені промені, конфігурація яких почергово змінюється на трикутну і хвилясту. Ймовірно, циборій раніше увінчував хрест. Втім цього однозначно стверджувати неможливо, оскільки окремі елементи пам'ятки втрачено. (Гл. 1.)¹.

Разом із заступником директора Музею Шариша Валентиною Кочовою² у фондах виявив не атрибутований артефакт, відповідно без інвентарного номера, – циборій, ймовірно ХІХ ст., у вигляді

¹ Усі фото публікуються вперше.

² Висловлюю вдячність Валентині Кочовій, заступниці директора Музею Шариша в Бардієві за усесторонню допомогу у зборі інформації про збірку інституції.

сферичної чаші з пазом для накривки (накривку не знайдено). Релікварій, який виготовлений з липи технікою точіння, складається з кількох частин: місткості у вигляді чаші з накривкою (накривка втрачена); ніжки з «яблуком», що нагадує балясину; нодуса (підніжжя) з округлою основою. Чаша зсередини має по краю бордюр для щільнішого тримання накривки. Подекуди на виробі залишилися рештки фарби, левкасу, очевидно, первісно він був посріблений або позолочений. Привертає увагу якісна обробка точеної посудини, що, відповідно, дозволяє припустити авторство професійного майстра (Іл. 2).

Унікальним прикладом збережених у музеї релікваріїв є предмет з інвентарним номером Н-6868. Його локація чітко не атрибутована, тому ареал походження доводиться позначати широко – Південною Лемківщиною (Пряшівщиною). Виріб виготовлений з липи технікою точіння. Релікварій складається з кількох частин: місткості у вигляді чаші з пазом для щільного приєднання накривки (накривка втрачена); нодуса – округлої основи із невеликою шухлядою, лицева частина якої становить частину цього підніжжя. До шухляди прикріплено фурнітуру у вигляді округлої ручки. Ззовні виріб покритий брунатною барвою. Саме таке функціонально-конструктивне рішення дерев'яного циборія на цьому етапі дослідження вважаю винятковим, оскільки на теренах сучасної Словаччини допоки не трапилося аналога (Іл. 3).

Згідно зі збереженими конструктивними ознаками іншим прикладом ймовірно сферичної євлогії слугує церковний артефакт зі збірки Щаришського музею – мирниця, яку музейники об'єктивно датують ХІХ ст. (Н-2225). Посудина, яка призначена для зберігання мира (елею), складалася з чотирьох виточених елементів: стопи-нодуса; ніжки з трьома потовщеннями-перстнями; чаші та накривки (втрачена). У випадку віднайдення накривки можна було б точно визначити тип релікварію. Тому до сферичних релікваріїв пам'ятку залічуємо умовно.

Предмет прикрашено розписом кіноварною барвою з поцяткованим орнаментом і сріблено. Пам'ятка походить з храму с. Трочани (Tročany) Бардіївського округу Пряшівського краю, вочевидь, з греко-католицької церкви св. Луки з 1739 р. (Іл. 4).

Готизуючі релікварії. Іншу групу становлять релікварії, які мають розвинену вертикально конструкцію, прикрашену додатково точеними модулями. Їхній силует подібний до аналогічних за функцією металевих предметів, які за художньо-стильовими ознаками приналежні до готики. Завдяки цим особливостям деякі пам'ятки характеризую як тип готизуючих релікваріїв.

Гармонійним пропорціями (h 36 см, Ø 10 см) відзначається релікварій (Н-363) з дерев'яної церкви св. Архистратига Михаїла, яка була збудована 1752 р. у с. Шеметковцях (Šemetkovce) Свидницького округу Пряшівського краю. В інвентарній картці зазначено дату – «ХVІІ ст.». Гіпотетично можна було б припустити таке датування для релікварію, який міг би зберегтися разом з існуючими іконами празникового та апостольського рядів іконостасу з ХVІІ ст. з попередньої церкви. Утім, з огляду на конструктивно-художні ознаки пам'ятки, це сумнівно. Існуючий храм у с. Шеметковцях споруджено у середині ХVІІІ ст., тож церковна громада могла придбати цю місткість для реліквій згодом.

Лаконічна конструкція високого релікварію доповнена наче нанизаними на вісь вісьмома опуклими перстнями. Ручку накривки прикрашають ще п'ять перстенців, останній з яких має виразну грушоподібну форму, що нагадує такого ж абрису церковні бані періоду рококо. Предмет, який пофарбований у червоний, білий, зелений і синій кольори, увінчує маленький мідний хрестик. Декор накривки доповнено фризом з ромбиків. Перелічені художні ознаки циборію дозволяють припустити, що його виготовили, ймовірно, наприкінці ХVІІІ – ХІХ ст. – у період запізнілих ремінісценцій рококо, особливості якого використовували в обладнанні церков горяни Карпат.

В інвентарній картці точеного з липи циборію (Н-968), який походить з неіснуючої церкви с. Нижня Полянка (Nižná Polianka) Бардіївського округу Пряшівського краю, також знаходимо запис «ХVІІ ст.». Як і попередню пам'ятку (Н-363), так і цю датую пізнішим часом – кінцем ХVІІІ–ХІХ ст., хоча вони за конструктивно-художніми особливостями є різними. Місткість для реліквій зі с. Нижня Полянка розписано червоною, жовтою і синьою барвами та, що важливо, – посріблено. Покриття поверхні дерев'яних євлогіїв срібною чи золотою барвою – явище ще рідкісніше, ніж самі точені релікварії. Як притаманно усім подібним предметам, основа-стопа є круглою. Ніжку прикрашає відносно масивний яйцеподібний перстень. На накривці верхньої та нижньої частин по колу розміщено на стовпчиках балясини, які увінчуються опуклими гудзиками. Накривку завершує рівнокінцевий хрест з точеними у вигляді балясин його частинами.

Натомість походження іншої пам'ятки – точеного релікварію (h 33 см, Ø 10,5 см) з інвентарним номером Н-969, записано у документах доволі лаконічно: «Свидник». Це утруднює пошук якому саме греко-католицькому храму Свидника належала пам'ятка: церкві св. Параскеви 1800 р. або Різдва Пресвятої Богородиці з 1845 р. Ще одним гіпотетичним варіантом може бути інша дерев'яна пам'ятка,

яку в 1960 р. перенесли у місцевий скансен – Музей української культури, – церкву св. Параскеви 1763 р. зі с. Нова Полянка. Під час інвентаризації колекції Музею у Шариші, яка проводилася згідно з записами в основному у 1957 р., працівник не зробив ретельний опис, тож питання походження цього артефакту також лишається відкритим.

Циборій зі Свидника приналежний до групи релікваріїв, які мають декоративно розвинену накривку із розміщеними по колу точеними балясинами-«пінаклями» (частково втрачено), а зверху – хрестом (втрачено). Очевидно, першовзірцями такого типу релікваріїв були аналогічні предмети з коштовних металів періоду пізньої готики. Кругла основа виробу, ніжка у вигляді колони з перстнями розписані олійними фарбами, які первісно мали насичені тони кіноварної, синьої барв. (Лл. 5).

У Музеї Шариша в Бардієві більше не виявлено точених релікваріїв. Проте вдалося зафіксувати такі пам'ятки у Музеї української культури у Свиднику – готизуючий релікварій кінця XVIII ст. (№144/66) та з колекції Музею Ставропігії у Львові, церковні твори якої виставлялися в 2019 р. у Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького. Тут було представлено готизуючий та сферичні релікварії та ставротеку XVIII ст. невідомого походження (інв. №Кв-33788 Д-857; Кв-33803 Д-867; Кв-33804 Д-868; Кв-33812 Д-87). За конструктивно-стилістичними ознаками ці пам'ятки подібні до розглянутих з Шаришського музею, відповідно вважаю, що твори походять з Бардіївського округу Пряшівського краю.

Короткий атрибутивний аналіз точених релікваріїв, виявлених у Музеї Шариша м. Бардієва, дає підставу зробити такі узагальнення:

- розглянуті твори церковного мистецтва українців – ціннісний пласт художньої культури, який відображає усталені локальні вподобання автохтонів, – є виразним маркером етнічної ідентичності;
- вивчення пам'яток українського сакрального мистецтва важливе з багатьох причин, особливо у контексті популяризації традиційно-народної творчості у мультикультурному середовищі;
- робота над репрезентацією кращих пам'яток музейної колекції далі перебуває у процесі їх атрибуції, верифікації та уведення у науковий обіг;
- речові артефакти, які складно ідентифікувати, становлять одне із ключових питань пошуку аналогів у збірках інших музеїв та приватних колекцій, що вкотре підтверджує ідею створення цифрового міжінституційного реєстру пам'яток культури;
- функціонування єдиного реєстру артефактів української культури у майбутньому полегшить спеціалістам пошук необхідного для дослідження матеріалу серед розпорошених збірок.

Список використаних джерел:

1. Александрович В. Віленський слід малярських інтересів князя Костянтина Івановича Острозького. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки*. 2011. Вип. 18. С. 113–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2011_18_11 (дата звернення: 30.08.2023).
2. Александрович В. Львівське середовище українських малярів першої половини – середини XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2015. Випуск 11–12. С. 34–60.
3. Александрович В. Львівські малярі в перемських церковних братствах XVI–XVII століть. *Львівська Ставропігія: історія, персоналії, взаємини* / наук. ред. В. Александрович, І. Орлевич; Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: Логос, 2017. С. 80–109.
4. Болюк О. Актуальність українсько-чеського науково-дослідного проекту «Колекція творів українського народного мистецтва у фондосховищах Національного музею у Празі: класифікація та атрибуція». *«Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин: збірник наукових праць: до 160-ліття від дня народження Франтішека Ржегоржа* / НАН України. Інститут Івана Франка; Інститут народознавства; Всеукраїнська громадська організація Союз Українок; Українсько-чеське товариство імені Франтішека Ржегоржа; [літ.-наук. ред.: М. Котик-Чубіньська; відповід. ред. А. Швець; передм. А. Швець; редкол. : Є. Нахлік (голова) та ін.]. Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. С. 105–111.
5. Болюк О. Колекціонер vs музейник? (на прикладі збиральництва народного вбрання). *Народознавчі зошити*. 2019. № 1 (145). С. 168–178. URL: <http://nz.lviv.ua/archiv/2019-1/23.pdf> (дата звернення: 30.08.2023).
6. Болюк, О. Проблеми атрибуції творів ужиткового мистецтва (на прикладі збірки Музею української культури у Свиднику). *Мистецька культура : історія, теорія, методологія* : тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції. (Львів, 20 листопада 2020 р.). Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2020. С. 5–7.
7. Болюк О. Сучасний стан творчих практик українського декоративно-ужиткового мистецтва (нарративи Інтернет-джерел): Питання перше: спроби класифікації корисної інформації. *Народознавчі зошити*. 2018. № 2 (140). С. 339–343. URL: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2018-2/9.pdf> (дата звернення: 30.08.2023).
8. Болюк О. Художнє дерево у церквах (за матеріалами західних областей України). Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2020. 520 с.
9. Бурковська Л. Принципи побудови життєвих циклів св. Миколи Мірлікійського в українському ікономалярстві

XIV–XVI ст. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. 2008. Вип. 1. С. 77–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/аррррр_2008_1_17 (дата звернення: 30.08.2023).

10. Ковачовичова-Пушкарьова Б., Пушкар І. Дерев'яні церкви Східного Обряду на Словаччині. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 5–6. Братислава–Пряшів: Педагогічне товариство, відділ української літератури в Пряшеві; Музей української культури у Свиднику, 1971. 519 с.

11. Косів Р. Західноукраїнські ікони на полотні з фризовим розташуванням фігур XVII – початку XVIII ст.: призначення та іконографія. *Народознавчі зошити*. 2016. № 5 (131). С. 1052–1061.

12. *Пам'ятки України*. 1992. № 1. С. 43–47.

13. Словаччина. Пряшівський край. Бардіїв. 1992 р. *Прадідівська слава. Українські пам'ятки*. URL: https://www.pslava.info/BardijivM_1992Bardijiv,93135.html (дата звернення: 30.08.2023).

14. Станкевич М. (1995). Експедиція на Лемківщину. *Народознавчі зошити*. № 1. С. 31–33.

15. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI–XX ст. Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 2002. 479 с.

16. Станкевич М. Художнє деревообробництво. *Лемківщина: історико-етнографічне дослідження* / за ред. С. П. Павлюка. в 2 т. Т. 2. Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 2002. С. 339–350.

17. Frický A. Ikony z východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1971. 170 s.

18. Grešlik V. Ikony Šarišského múzea w Bardejove. Bratislava: Ars Monument, 2002. 95 s.

19. Grešlik V. Ikony 17 storočia na Východnom Slovensku. Prešov: AKCENT PRINT, 2002. 100 s.

20. Tkač Š. Ikony zo 16. –19. storočia na severovýchodnom Slovensku. Bratislava: Tatran, 1980. 280 s.

Оксана Войтович (Львів)

РЕСТАВРАЦІЯ ПОЛОТЕН «МАРІЯ ПРОСТРОМЛЕНА МЕЧАМИ», «СТРАСТІ ІСУСА ХРИСТА» ЗІ ЗБІРКИ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА М. ОСТРОГА

Українська культура наповнена феноменами у різних часових періодах. Не є виключенням і малярство та іконопис. У рамках національної специфіки іконопису формувалися та виразно проявлялися локальні іконописні традиції. Так в XVI–XIX ст. сформувалась і розвинулася Волинська іконописна школа, окремим феноменом якої стала Острозька іконописна майстерня кін. XVII – поч. XIX ст. [1].

Оригінальною стилістичною ознакою острозьких ікон була манера зображення святих. Вони мали особливий тип кругловидих, привітних облич із широко відкритими очима, високим чолом, характерними пухкими рожевими губами, короткі, розширені біля перенісся брови. У комплексі такі образи справляють враження лагідних, добрих святих. Це вказує на походження майстра від непрофесійної народної течії малярства з одного боку, та засвідчує теплоту народного мистецтва з іншого.

Унікальності іконі, та і школі загалом, надає посмішка на обличчях зображених фігур, зокрема Діви Марії. Про цю стилістичну особливість острозького іконопису в мистецтвознавчій літературі можна натрапити на напівжартівливий вислів, що «в Острозі святих навчили посміхатися». Пам'ятки Острозької іконописної майстерні вирізняються емоційністю зображених: усміхнені, життєрадісні та доброзичливі обличчя святих, які в науково-популярній літературі описані як «святі, що посміхаються». Цікаво, що такі оптимістичні, життєрадісні типи облич зберігалися навіть тоді, коли маляр зображував конкретних людей. Навіть більше, зображаючи страждальні образи з глибокими переживаннями мук, лики переповнені покірною і блаженством, яке прийде після страждання.

Одним з таких зображень є сюжет «Марія простромлена мечами».

Страшний, невимовний і всеосяжний біль матері за дітям. А жінка, що віддала безгрішного Сина на муки й смерть за гріхи всього людства, мабуть, відчула у своєму серці страждання всіх матерів. Уперше пророцтво про душевні муки Марії за Сина зустрічаємо ще на початку Євангелія від Луки. «Та й тобі самій меч прошеє душу, щоб відкрились думки багатьох сердець» (Лк. 2,35)» – мовив праведний старець Симеон, зустрівши Марію у храмі, куди вони з Йосифом принесли малого Ісуса. В іконографічній традиції ці слова втілилися в образі «Скорботної Матері», а також в іконах «Пом'якшення злих сердець» та «Семистрільна». Зображення Діви Марії в скорботі неймовірно проникливі, адже передають момент її найглибшого переживання.

Ще один іконографічний вияв страждань Богородиці – ікона «Семистрільна», на якій серце Марії пронизують сім стріл як символ семи скорбот і повноти її страждань [2]. Альтернативна версія трактує кількість стріл як сукупність головних гріхів людства. Цікаво, що початкове зображення стріл поступово змінилося на сім мечів. Ікона Богоматері часто була парною до образу Ісуса Христа, якого

**ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
МУЗЕЙ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ**

Пам'яті українського мистецтвознавця ПАВЛА ЖОЛТОВСЬКОГО

ВОЛИНСЬКА ІКОНА: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ

Науковий збірник

Випуск 29

**Матеріали ХХІХ Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони,
м. Луцьк, 19–20 жовтня 2023 року**

Луцьк - 2023

УДК 7.04(477)+27-526.62](06)

В 67

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 29. Матеріали ХХІХ Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2023 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Л. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2023. 160 с., іл.

До наукового збірника увійшли доповіді й повідомлення учасників ХХІХ Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони, у яких розглядаються питання з дослідження та реставрації іконопису, висвітлюються проблеми вивчення сакрального мистецтва та його каталогізації.

Окремі повідомлення містять результати обстеження музейних предметів та приміщень, що проводилися художниками-реставраторами й науковими співробітниками Національного науково-дослідного реставраційного центру України та його Львівською філією в межах програми допомоги музейним установам України під час воєнного стану.

Видання розраховане на науковців, реставраторів, музейних працівників, викладачів і студентів різних закладів освіти, усіх, хто цікавиться мистецькою спадщиною України.

Редакційна група:

Тетяна Єлісеєва

Людмила Мірошніченко-Гусак

Відповідальна за випуск:

Оксана Важатко

Конференція проведена в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016-2023 роки.

Матеріали надруковані згідно з оригіналами авторських текстів.

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

© Волинський краєзнавчий музей, 2023

© Музей волинської ікони, 2023

© Автори статей, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ІКОНОПИСУ**Андрішин Богдан, м. Львів**

Попередні результати обстеження музейних предметів та приміщень
на враження комахами-шкідниками у Музеї Волинської ікони 3

Білецька-Зварич Мирослава, м. Львів

Особливості реставрації іконостаса з церкви Святої Трійці м. Жовква 4

Болюк Олег, м. Львів

Колекція церковних точених релікваріїв з Музею Шариша у Бардієві:
до питання каталогізації фонду українського сакрального мистецтва 9

Войтович Оксана, м. Львів

Реставрація полотен «Марія простромлена мечами», «Страсті Ісуса Христа»
зі збірки Державного історико-культурного заповідника м. Острога 15

Гелитович Марія, м. Львів

Твори Марка Шестаковича у збірці Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького 20

Єліссєва Тетяна, м. Луцьк

Музей волинської ікони: створення і діяльність. Бібліографічний покажчик 26

Зінчук Ольга, м. Львів

Проведення консерваційно-реставраційних заходів на іконі «Покрова» XVIII (?) ст.
із збірки Рівненського обласного краєзнавчого музею 30

Луньов Євген, м. Київ, Мельник Сергій, м. Луцьк

Проведення радіовуглецевого датування деревини основи Холмської Чудотворної ікони Богородиці 36

Москаль Марта, м. Львів

Особливості реставрації хоругви Св. Миколай / Св. Варвара та Св. Михаїл
зі збірки культурно-археологічного центру «Пересопниця» 41

Москалюк Ірина, м. Луцьк

Іконографічний тип Богородиці «Замилування» у волинському іконописі XVIII ст. 47

Обухович Лариса, м. Луцьк

Ікона-циборіум «Розп'яття Господнє з предстоячими» XVIII ст.
з села Грибовиця на Волині. Дослідження та реставрація 55

Федчук Олександр, м. Луцьк

Озденизька ікона Божої Матері – втрачена, але не забута святиня Волині 61

Шевченко Наталія, Асаулова Олена, м. Київ

Дослідження сакральних творів Волині в науковому відділі
фізико-хімічних досліджень ННДРЦУ: підсумок багаторічної співпраці 65

Шевченко Наталія, м. Київ

Досвід віртуального відтворення розпису храмових творів сакрального мистецтва
з застосуванням цифрових технологій:
перспективи історичних реконструкцій в науковій реставрації 71

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
МУЗЕЙ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВОЛИНСЬКА ІКОНА:
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ**

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 29

Матеріали XXIX Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони,
м. Луцьк, 19–20 жовтня 2023 року

Видано в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*
Виготовлення оригіналу-макету: *Олександр Трофімук.*

Здано на виробництво 05.10.2023 р. Підписано до друку 16.10.2023 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 28,2. Обл.-вид. арк. 40,1.
Вид. № 512.
Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 29. Матеріали ХХІХ Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2023 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Л. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2023. 160 с., іл.

До наукового збірника увійшли доповіді й повідомлення учасників ХХІХ Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони, у яких розглядаються питання з дослідження та реставрації іконопису, висвітлюються проблеми вивчення сакрального мистецтва та його каталогізації.

Окремі повідомлення містять результати обстеження музейних предметів та приміщень, що проводилися художниками-реставраторами й науковими співробітниками Національного науково-дослідного реставраційного центру України та його Львівською філією в межах програми допомоги музейним установам України під час воєнного стану.

Видання розраховане на науковців, реставраторів, музейних працівників, викладачів і студентів різних закладів освіти, усіх, хто цікавиться мистецькою спадщиною України.

**УДК 7.04(477)+27-526.62](06)
В 67**